

Razkazovanje živečih fotografij

Damir Globočnik, »Živeče fotografije«. Kinematografsko dogajanje na Slovenskem 1896–1918. Kranj: Fragmenti, 2026. 128 strani.

Splošna zgodovina filma, pa tudi zgodovina filma na Slovenskem, sta v preteklosti doživeli že precej raziskovalne pozornosti in tehničnih znanstvenih ali strokovnih objav, veličina pričujoče izjemno butične edicije (izšla je v zgolj 50 primerkih) pa je v tem, da se ne ustavi zgolj na površini – pri kronologiji prodora »živečih fotografij« v naše kraje, pri opisih posameznih načinov projiciranja prvih filmov ali vrstnem redu pojavljanja prvih kinematografov, temveč tematiko usmeri v avtorju ljubo historiografsko sfero, kjer omenjene elemente nadgradi z iskrivimi izleti v žurnalistiko, arhivske vire ter pričevanja neposrednih sopotnikov te marsikdaj po krivici spregledane revolucije, ki je za vedno spremenila konzumacijo novic, razvedrila in izobraževanja najširših slojev.

Kljub temu v knjigi seveda ne umanjka kratek uvod v zgodovino kinematografije z opisi njenih »predhodnikov« (panoram, mutoskopov) ter neizbežnima bratoma Lumièr in njunim strašenjem občinstva z lokomotivo, kar so za njima zlobno povzemali številni prafilmarji. Od »naših« najdemo v knjigi seveda Grossmanna, prve kino podjetnike (pogosto tudi producente), pregled prvih kinematografov do konca prve svetovne vojne, seznam filmov, posnetih v tem času na ozemlju Slovenije, pregled prvih slovenskih filmskih igralcev od Marije Vere in Lea Poljanca do Ite Rine ter snemalcev (direktorjev fotografije), ki so ustvarjali v pomembnejših svetovnih filmskih studiih. Izjemen korpus predstavlja popis stotin filmov, ki so si jih lahko ogledali naši predniki – poleg v glavnem frivolnih izdelkov s sugestivnimi naslovi srečamo precejšen nabor resnejših, celo klasičnih del, ki so se jih lotevali pionirji kinematografije. Besedilo spremlja

obilno ilustracij, ki pa so (pre)majhne – prave filmske sličice, in v knjigi žal ne pridejo do zelenega izraza.

Značilnost začetkov kinematografije na Slovenskem je predvsem dejstvo, da je do prikazovanja prvih posnetkov na tem revolucionarnem mediju prišlo zelo hitro, komaj leto zatem, ko so ta čudež doživeli Francozi (1895). Za Prometeja filma med Slovenci lahko okličemo Nizozemca Charlesa Crasséja, ki je leta 1896 s svojim izborom filmov in potujočimi projekcijami obredel Maribor, Celje in Ljubljano. Leto kasneje mu je sledil Henglov potujoči kino. Lastniki potujočih kinematografov so (iz čisto zaslužkarskih motivov) snemali tudi »razglede« pomembnejših gostiteljskih mest, kamor se je vpisala tudi Ljubljana (njen razgled je žal izgubljen) in poskrbeli za prva ovekovečenja naših krajev v filmski tehniki.

Ljudi je nova iznajdba neznansko pritegnila in v tedanjem časopisju najdemo precej (poljudno) znanstvenih člankov o principih ustvarjanja in projiciranja gibljivih slik ter o kinematografskih aparataturah, ki so v začetku izgledale kot križanci med gospodinjskim aparatom in mučilno napravo.

Praktični problem, povezan s prvimi projekcijami, je bila stabilna in dovolj močna osvetlitev posnetega filma, pri čemer so kmalu opustili migetajočo svetlobo petrolejk, ki je posledično dajala precej slabo sliko, in jo nadomestili z električno osvetlitvijo, kar je tedaj pomenilo tudi delo z lastnim generatorjem, ki so ga potujoči kinematografi z velikimi stroški in težavami selili s seboj.

Avtor je na osnovi številnih pregledanih sporedov po dnevnem tisku povzel tudi glavne programske značilnosti prvih predstav, ki so seveda temeljile na tem, kar je občinstvo rado gledalo in je lastnikom prinašalo dobiček. Zelo priljubljeni so bili filmi o aktualnem »družbenopolitičnem« dogajanju (filmske novice), (vele)mestne scene, prizori, posneti z vlaka, navidezno antropološki filmi (z raznimi »zamorci v kopeli«), mistične »orientalske« scene (iz 1001 noči, orientalski plesi), kratke igrane smešnice, ter toplo priporočene pasijonske slike. Svojevrsna »programska« prelomnica je napočila leta 1908, ko so film o povorki ob cesarjevi 60-letnici, v katerem so »nastopili« tudi Kranjci, vrteli v vseh kinih. Nekako »pod pultom« so seveda ponujali tudi filme z žgečkljivimi prizori, namenjene gospodom za tako imenovane moške večere, ki pa jih je pogosto preprečila lokalna oblast, ki je bdela nad javno moralno. Vsekakor velja prebrati zapis o filmskih predstavah, s katerimi so v Ljubljani leta 1913 hoteli pomagati deželnemu gledališču, a je dobre namene čez slab mesec prekrizala prepoved deželnega odbora zaradi prizora kopanja golega otroka, še zanimivejši pa je boj ljubljanskega škofa Jegliča zoper nemoralne filme v Kinu Central, ki ga je vodila Slovenska krščansko-socialna zveza, in bi že zato moral biti imun na razne ostudnosti. Ob tem se kar sama od sebe ponuja primerjava z internetom, ki je bil v začetku tudi namenjen zgolj izmenjavi znanja in informacij...

Občinstvo pa je terjalo vedno več – če je v začetku še z odprtimi usti strmelo v neme gibljive slike, se je tišine kmalu nato naveličalo. Lastniki kinematografov so zato začeli »podlagati« neme posnetke z brano razlago, živo glasbo (klavirja, godal) ali celo ustvarjanjem primerne zvoka, ki je spremljal prizore na platnu. Prehod na skladno predvajanje zvoka s fonografa je prinesel tudi prve nastope znanih gledaliških igralcev pred kamero (Sarah Bernhard). Od prvih projekcij, ki so bile bolj prikaz tehničnih zmožnosti novega medija, je film

po letu 1899 postal popolnoma samostojna oblika umetniškega izraza s svojimi značilnostmi, kot jih poznamo še danes (snemanje posameznih prizorov, montaža več sočasnih posnetkov).

Z razlago oziroma podnapisi so bili povezani tudi protesti ljubljanskega dijaštva, ki je leta 1906 namesto nemških podnapisov v predstavah kina The Royal Vio zahtevalo slovenske in uspelo – za naslednjo predstavo so dobili slovenskega tolmača (napovedovalca). Tudi tukaj težko odmislimo težave, ki jih imajo njihovi prapravniki s pravico do podnapisov v slovenskem jeziku še natančno 120 let kasneje.

V letu 1906 – leto dni po nastanku prvega Grossmannovega dokumentarca – je Ljubljana po zaslugi Davorina Rovška dobila svoj prvi stalni kino, ki je bil sprva v (predragi) dvorani grand hotela Union, kasneje pa v (cenejši) dvorani hotela Ilirija. Rovšku je ob nabavi drage opreme zmanjkalo denarja za nakup najnovejših filmov, zato se je leta 1907 povezal s kinematografsko hišo Pathé, svoj kino pa je preselil v Katoliški dom. Rovšek je nato ubral zanimivo karierno pot – posvetil se je potujočim predstavam, svoj kino pa je prodal Antonu Deghenghiju in omogočil vzpon njegovega kinematografa Edison (1907), ki se je moral po sporu z Edisonovimi dediči preimenovati v Pathé. Avtor poleg Ljubljane opiše tudi nastanek kinematografov v Gorici, Celju, Mariboru, Kranju, na Ptuju in Jesenicah.

Leta 1930 so Ljubljančani doživeli prvo projekcijo zvočnega filma (*The Singing Fool* Ala Jolsona), dve leti kasneje pa je hrvaški producent posnel še prva slovenska zvočna filma *Bela Ljubljana* in *Velesejem v Ljubljani*.

Slovenci naj bi od začetka (1896) do prve svetovne vojne videli okoli devet tisoč filmov – skoraj vse, kar je pomembnega nastalo v zlati dobi nemega filma! Leta 1919 je bilo v Sloveniji že 19 stalnih kinematografov. Kljub stalnim kinom pa se gostovanja potujočih niso končala – pogosto so svoje predstave v »predzvočnem« času organizirali z lastnim orkestrom (kot cirkus). Film je Slovence dokončno in nepovratno začaral; poslej zabava, informiranje in izobraževanje nikoli več niso bili enaki.

Aleksander Žižek